

УДК 339.92

Комплексна оцінка сучасного стану зовнішньоекономічної безпеки України

Чернова О.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки
Університету державної фіскальної служби України

Попко В.М.

студентка, магістр
Університету державної фіскальної служби України

У статті розглядаються сутність зовнішньоекономічної безпеки держави та необхідність її забезпечення. Виділено основні показники для аналізу загального стану зовнішньоекономічної безпеки. На основі показників було розраховано найвагоміші індикатори зовнішньоекономічної безпеки згідно з Методикою розрахунку рівня економічної безпеки. Підсумувавши результати дослідження, ми запропонували заходи для покращення стану зовнішньоекономічної безпеки України.

Ключові слова: економічна безпека, зовнішньоекономічна безпека, індикатори зовнішньоекономічної безпеки, відкритість економіки, експортна залежність, імпортна залежність, індекс умов торгівлі.

Чернова О.В., Попко В.М. КОМПЛЕКСНАЯ ОЦЕНКА СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

В статье рассматриваются сущность внешнеэкономической безопасности государства и необходимость ее обеспечения. Выделены основные показатели для анализа общего состояния внешнеэкономической безопасности. На основе показателей были рассчитаны весомые индикаторы внешнеэкономической безопасности согласно Методике расчета уровня экономической безопасности. Подытожив результаты исследования, мы предложили меры для улучшения состояния внешнеэкономической безопасности Украины.

Ключевые слова: экономическая безопасность, внешнеэкономическая безопасность, индикаторы внешнеэкономической безопасности, открытость экономики, экспортная зависимость, импортная зависимость, индекс условий торговли.

Chernova O.V., Popko V.M. INTEGRATED ANALYSIS OF THE MODERN STATE OF FOREIGN ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

The article deals with the essence of the external economic security of the state and the need for its provision. The main indicators for the analysis of the general state of foreign economic security are singled out. On the basis of indicators, weighty indicators of foreign economic security were calculated according to the Methodology for calculating the level of economic security. Summing up the results of the study, measures were proposed to improve the state of foreign economic security of Ukraine.

Keywords: economic security, foreign economic security, foreign economic security indicators, economy openness, export dependence, import dependence, terms of trade index.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зовнішньоекономічна безпека сьогодні є невід'ємною складовою економічної безпеки України. Належний стан зовнішньоекономічної безпеки покликаний забезпечувати сприятливі умови для розвитку національної економіки шляхом її активної участі у світовому поділі праці. Стрімкий розвиток ринкових відносин, активізація експортно-імпортних операцій, посилення міжнародного економічного співробітництва та інтеграційних процесів в усьому світі супроводжуються загостренням економічної конкуренції на внутрішньому ринку, що актуалізує питання необхідності забезпечення економічної без-

пеки держави та її складових. Це зумовлює актуальність цієї теми, а також необхідність її подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання зовнішньоекономічної безпеки нашої країни розглядалося провідними вченими, економістами, такими як, зокрема, О.С. Власюк, В.М. Геєць, І.В. Сухоруков, Т.В. Сак, П.В. Пашко, Л.Ф. Новікова, Н.І. Гавловська, Д.Ю. Венцовський, З.С. Варналія, Ю.Г. Козка. Зокрема, авторами досліджуються зовнішньоекономічна безпека як складова економічної безпеки, а також вплив глобалізації на економіку країни в контексті економічної безпеки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас залишаються малодослідженими зміни показників та індикаторів зовнішньоекономічної безпеки України в останнє десятиліття.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). З огляду на актуальність обраної теми метою статті є розгляд різноманітних підходів до визначення сутності зовнішньоекономічної безпеки країни, а також аналіз її основних показників за останні 10 років та пошук ефективних заходів до її забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна безпека виступає важливою характеристикою національної економіки. Враховуючи умови глобалізації, а саме поглиблення взаємозалежності економік різних країн, можемо сказати, що прийняття важливих політичних рішень неможливе без урахування факторів економічної безпеки країни. Так, за визначенням Т.В. Сак, економічна безпека – це стан держави, що забезпечує можливість створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та зростання добробуту її мешканців [1, с. 336]. Економічна безпека – це багатогранне поняття, тому інтегральний індекс економічної безпеки складається з 9 середньозважених субіндексів (складових економічної безпеки): макроекономічної, фінансової, зовнішньоекономічної, інвестиційної, науково-технологічної, енергетичної, виробничої, демографічної, соціальної, продовольчої безпеки. Отже, економічна безпека держави є надсистемою зовнішньоекономічної безпеки [2].

Науковці мають різні погляди на визначення поняття зовнішньоекономічної безпеки. В законодавстві України питання зовнішньої безпеки вперше було висвітлено у Декларації про державний суверенітет України, в цьому документі сфера внутрішньої та зовнішньої безпеки визначається в межах компетенції силових структур, а саме збройних сил, внутрішніх військ та органів державної безпеки [3].

На думку З.С. Варналія, зовнішньоекономічна безпека полягає в мінімізації збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників, створенні сприятливих умов для розвитку економіки шляхом її активної участі у світовому поділі праці, відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам [4, с. 50–51]. Аналогічним попередньому визначенню зовнішньоекономічної безпеки є визначення, наведене в працях В.М. Гейця. Подібне визначення можна

зустріти і в Методиці розрахунку рівня економічної безпеки [6].

Отже, зовнішньоекономічна безпека виступає як певний вид діяльності. Це можна пояснити тим, що в міру посилення глобалізації зростає необхідність виходу країн на міжнародні ринки, як наслідок, зростає зовнішньоторговельна активність країн світу, оскільки експортно-імпортні операції є неодмінною складовою економічного зростання національної економіки, саме тому питання забезпечення зовнішньоекономічної безпеки є досить актуальним.

Основними показниками для аналізу загального стану зовнішньоекономічної безпеки є обсяги експорту та імпорту, структура експорту та імпорту, обсяг ВВП, рівень доларизації національної валюти, частка експорту у ВВП тощо. Ці показники використовуються в подальшому для розрахунку індикаторів зовнішньоекономічної безпеки згідно з Методикою та їх подальшої оцінки [5, с. 151].

Методика розрахунку рівня економічної безпеки має на меті визначення рівня економічної безпеки України як однієї з основних складових національної безпеки держави. Методика, затверджена Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 127, визначає перелік основних індикаторів стану економічної безпеки України, їхні порогові значення, а також алгоритм розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки. Методика налічує 11 індикаторів для оцінки стану зовнішньоекономічної безпеки країни, ми будемо використовувати для оцінки найбільш вагомі [6].

Проаналізуємо стан основних показників, за якими розраховуються індикатори зовнішньоекономічної безпеки, в останні 10 років.

З рис. 1 можна побачити, що з 2007 р. до 2009 р. спостерігалось зростання обсягів експорту та імпорту товарів, але у кризовому 2009 р. відбувся суттєвий спад експортно-імпортних операцій. Протягом наступних кількох років відбувалося зростання обсягів експорту та імпорту, але з 2013 р. можна побачити, що обсяги експорту та імпорту значно скоротилися. Це можна пояснити кількома причинами: по-перше, держкомстат з 2014 р. тимчасово не враховує окуповану територію АР Крим та місто Севастополь, по-друге, існують різка девальвація гривні й ескалація військового конфлікту, по-третє, у 2014–2015 рр. знизилася ціна на світовому ринку на ключові для України сировинні товари (зернові, енергоносії, метали). В 2016 р. обсяг експорту

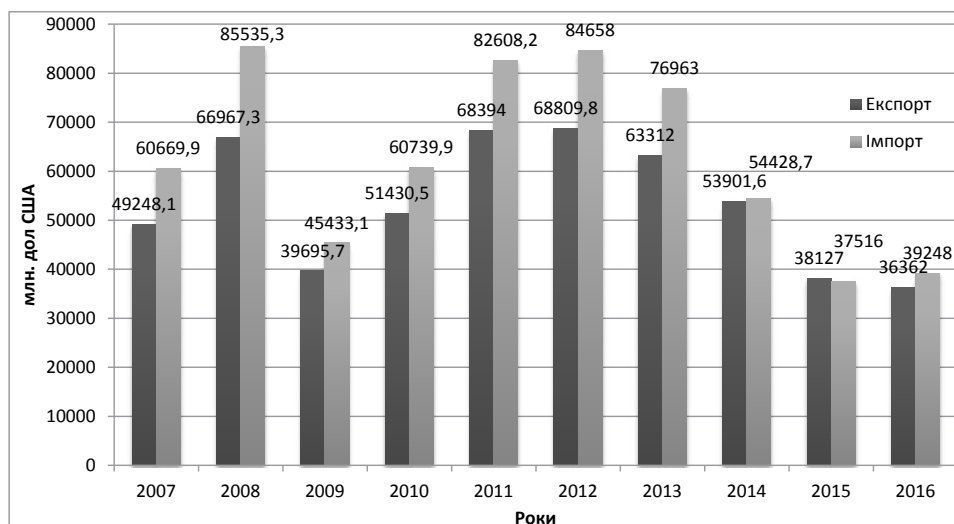

Рис. 1. Обсяги експорту та імпорту товарів у млн. дол. США за 2007–2016 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [7]

зменшився порівняно з 2015 р. на 4,7%, а імпорт знову почав перевищувати експорт, що дало негативне сальдо, а саме 2 885 млн. дол. США.

Оцінка стану зовнішньоекономічної безпеки України повинна бути комплексною, що передбачає використання саме системи індикаторів. Найвагомим є індикатор відкритості економіки або зовнішньоторговельна квота, що визначається як відношення сукупної вартості експорту та імпорту товарів і послуг, поділеної навпіл, до вартості ВВП, а також показує значимість зовнішньоторговельних зв'язків для країни, а не тільки експорту та імпорту.

Розрахунки індикаторів відкритості економіки розміщені в табл. 1.

Результати розрахунку індикаторів відкритості економіки України свідчать про високий ступінь залежності від зовнішньої торгівлі та інших зовнішніх чинників, що впливають на

стан зовнішньоекономічної безпеки. Різне підвищення показника відкритості економіки в 2014 р. перш за все пов'язано з підписанням Угоди про асоціацію з ЄС та воєнними діями на сході України. А також це можна пояснити тим, що саме в цьому році країна отримала значну кількість фінансової допомоги, а саме від МВФ, Світового банку, Європейського банку реконструкції та розвитку, а також від ряду країн Європейського Союзу, США, Канади, Японії та інших. Але з 2015 р. спостерігається помітне зменшення рівня відкритості економіки, а також рівнів експортної та імпоротної залежності. Це можна пояснити тим, що у 2015–2016 рр. значно зменшились обсяги експортно-імпортних операцій, а рівень ВВП знизився на 31,3% порівняно з 2014 р. Що стосується коефіцієнтів імпоротної та експортної залежності, то показники експортної залежності показують, що український експорт недостатньо конкурентоспро-

Таблиця 1

Динаміка індикаторів відкритості економіки України у % від ВВП

Показник	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Рівень відкритості економіки	47	51	48	52	57	55	51	66	41,7	51,9
Рівень експортної залежності	45	46,5	48,5	50	54,5	51	46,5	64,5	42,07	52,2
Рівень імпоротної залежності	51	54,5	49	54	60	59	55,5	67	41,4	51,09

Джерело: розраховано авторами на основі [7; 8]

Коефіцієнт покриття експортом імпорту у 2007–2016 рр.

Показник	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Коефіцієнт покриття експортом імпорту, разів	0,81	0,78	0,87	0,85	0,82	0,81	0,82	0,99	1,01	1,03
Стан безпеки	критичний	критичний	небезпечний	критичний	критичний	критичний	критичний	задовільний	оптимальний	оптимальний

Джерело: розраховано та складено авторами на основі [6; 8]

можний, а це можна пояснити тим, що він переважно сировинний. Розрахунок коефіцієнта імпортової залежності показав, що зміна її коливань аналогічна зміні коливань експортної. Це пояснюється тим, що приплив іноземної валюти за рахунок збільшення експорту дає змогу збільшити рівень імпортуних угод. І навпаки, коли знижується рівень валютних надходжень, країна автоматично знижує імпортуні угоди [9, с. 43].

У сфері зовнішньоекономічної безпеки наступним вагомим індикатором є коефіцієнт покриття імпорту експортом. За наведеними даними на рис. 1 проаналізовано коефіцієнт покриття експортом імпорту у 2007–2016 рр., дані наведено в табл. 2. А отримані значення коефіцієнта порівняно з нормативами згідно з Методикою розрахунку рівня економічної безпеки [6]. Виходячи з табл. 2, можна констатувати суттєве падіння цього показника у 2008 р., що пов'язано з економічною кризою. Значення показника дещо покращилося з 2014 р.

Деякі дослідники пояснюють це тим, що криза в країні, крім негативних наслідків, принесла деякі покращення, а саме посилила зовнішньоекономічну безпеку за деякими ознаками. За рахунок зменшення імпортуних поставок відбулися стимулювання процесів імпортозаміщення на внутрішньому ринку України та зменшення імпортової залежності, що, безперечно, мало позитивний вплив на розвиток економічної безпеки, незважаючи на негативну дію інших кризових чинників [2]. Ми можемо побачити підтвердження цієї думки, оскільки з рис. 1 видно, що в останні роки обсяги імпорту дійсно знизилися. Для покращення ситуації в напрямі забезпечення зовнішньоекономічної безпеки державі слід

продовжувати вживати ефективних заходів імпортозаміщення та значно підвищити обсяги експорту готової продукції, а особливо, високотехнологічних товарів.

Згідно з Методикою наступними індикаторами є питома вага провідної країни-партнера в експорті та імпорті. В усі проаналізовані роки провідним партнером є Російська Федерація. Хоча в останні роки обсяги зменшились, але є найбільшими порівняно з іншими країнами. Крім Російської Федерації, країна експортує в Китай, Єгипет, Туреччину, Польщу. А імпортує до Китаю, Німеччини, Білорусі, Польщі та США.

Наступним вагомим індикатором, згідно з Методикою, є індекс умов торгівлі. Його розрахунком займається держкомстат, можемо простежити його зміну на рис. 2.

Індекс умов торгівлі – відношення експортних цін країни до її імпортуних цін. Якщо індекс розраховується по відношенню до великої сукупності товарів, то він визначається як співвідношення індексів експортних та імпортуних цін. Значення індексу коливаються близько 1 (або 100%) і дають можливість простежити, як змінилися умови торгівлі з попереднім роком. Якщо $I_{ut} = 1$, то умови торгівлі залишилися незмінними; $I_{ut} > 1$, то умови торгівлі покращились порівняно з базовим періодом; $I_{ut} < 1$, то умови торгівлі погіршилися порівняно з базовим періодом [10].

Проаналізуємо зміну умов торгівлі: у кількісному вираженні з 2010 до 2012 рр. умови торгівлі з попереднім роком погіршувалися, покращилися умови торгівлі у 2012 р. порівняно з 2011 р., а з 2012 р. до сьогодні індекс у кількісному вираженні демонструє постійне покращення умов торгівлі. Але слід розуміти, що таке покращення пов'язано зі збільшен-

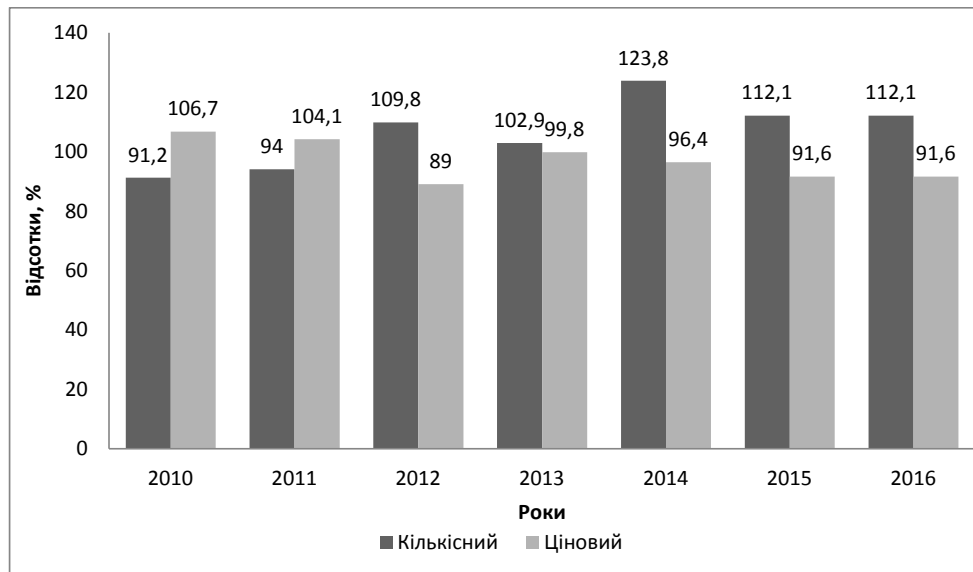

Рис. 2. Показники індексу умов торгівлі 2010–2016 рр. у %

Джерело: побудовано авторами на основі [7]

ням номенклатури товарів, цей момент під час розрахунку індексу не врахували. Натомість у ціновому вираженні тенденція є протилежною. У 2010–2011 рр. індекс демонстрував покращення, а з 2012 р. і до сьогодні є меншим 1, що означає, що умови торгівлі у ціновому виразі погіршуються.

Дослідники, які працюють над цією проблематикою, зазначають, що деякі індикатори Методики не можуть продемонструвати суттєвих змін показників, які б реально висвітлювали стан економіки країни, тому ми виокремили найбільш вагомні. Слід зазначити, що для якісного аналізу потрібно вдосконалити методику та додати більш змістовні та актуальні показники. Наприклад, Н.В. Архирейська зазначає, що слід звернути увагу на торгівлю високотехнологічними продуктами, визначати питому вагу інноваційної продукції в експорті [9, с. 43], оскільки це прямо демонструє, як змінюється розвиток України у наукоємних галузях, як швидко відбувається впровадження інноваційних засобів і методів у вітчизняну економіку. Це потрібно для того, щоб Україна не потрапила в пастку сировинної спеціалізації, а також для того, щоб зменшити її залежність від імпорту і тим самим забезпечити належний стан зовнішньоекономічної безпеки.

Висновки з цього дослідження. Отже, ми детально проаналізували економіку України за основними показниками, які слугу-

вали для подальшого розрахунку індикаторів зовнішньоекономічної безпеки, згідно з Методикою, що Україна є занадто відкритою. Обсяги експорту та імпорту значно скоротилися, розрахунок індикаторів відкритості економіки показав, що Україна надто залежна від зовнішньої торгівлі, що негативно впливає на стан зовнішньоекономічної безпеки, крім того, й інші індикатори мають негативні показники.

Головними загрозами ЗЕБ і причиною низького показника індикаторів ЗЕБ є високий рівень імпортової залежності України, переважно від'ємний коефіцієнт покриття експортом імпорту, дуже мало уваги приділяється інноваційному розвитку. Тому для покращення стану ЗЕБ України слід розробити і втілити в життя Концепцію ЗЕБ держави. На практиці слід перш за все стабілізувати курс національної валюти; зробити акцент на інноваційному розвитку, наростити експорт інноваційної продукції, підвищити науково-технологічний рівень вітчизняних підприємств; створити сприятливі умови для залучення інвестицій; оптимізувати торговельний баланс за рахунок розвитку внутрішнього ринку та виробництва; розробити заходи для підтримки тих підприємств, які орієнтовані на експорт; зменшити рівень імпортової залежності за рахунок стимулювання розвитку внутрішнього ринку. Так ми забезпечимо зменшення залежності України від зовнішньої торгівлі, а також зросте рівень зовнішньоекономічної безпеки держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сак Т.В. Інформаційні технології та економічна безпека / Т.В. Сак // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6 (44). – С. 336–340.
2. Новікова Л.Ф. Зовнішньоекономічна безпека України в умовах глобалізації / Л.Ф. Новікова, К.І. Новікова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64vamsue_2011_2\(46\)_9.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64vamsue_2011_2(46)_9.pdf)
3. Декларація про Державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1990. – № 31. – Ст. 429.
4. Варналій З.С. Економічна безпека : [навчальний посібник] / З.С. Варналій. – К. : Знання, 2009. – 648 с.
5. Аранчій В.І. Зовнішньоекономічна безпека України в контексті Міжнародної інтеграції / В.І. Аранчій, І.В. Перетятко // Вісник Полтавської державної аграрної академії . – 2012. – № 2. – С. 150–161.
6. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.
7. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Щодо вдосконалення методології інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України : аналітична записка / [Ю.М. Харазішвілі, А.І. Сухоруков, Т.П. Крупельницька] // НІСД. – 2013. – Вересень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1358>.
9. Архірейська Н.В. Сучасні проблеми забезпечення та оцінки рівня зовнішньоекономічної безпеки України / Н.В. Архірейська, Н.В. Панасенко // Бізнес-Інформ. – 2015. – № 1. – С. 40–45.
10. Черчик Л.М. Статистичне дослідження зовнішньоекономічної діяльності у Волинській області / Л.М. Черчик, С.І. Бегун // Економічний форум. – 2014. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://esnir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/4210/3/ecfor_2014_1_19.pdf.